

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA NUTQ MALAKASINI SHAKILLANTIRISH

*Samarqand viloyati Pastdarg'om tumani
88-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi
Dusmurodova Fazilat Nuriddin qizi*

Annotatsiya: *Ushbu maqola boshlang'ich sinf o'quvchilarini og'zaki va yozma nutqini shakllantirish va rivojlantirish usullari haqida.*

Kalit so'zlar: *Maktab, nutq, malaka, motiv, shakl, portlovchi yozuv, shakl, qoida.*

O'zbek xalqi ta'lim-tarbiyaga oid boy merosga ega bo'lib, avlodlarda insonparvarlik, kamtarlik, mehnatsevarlik, do'stlik, mehr-oqibat, birodarlik, odoblilik kabi umuminsoniy fazilatlarni tarbiyalab kelgan.

Bolaning dunyoqarashi, didi salohiyati shakllanadigan boshlang'ich sinflarga eng yetuk, eng tajribali murabbiylar bekitib qo'yilishini oddi mantiqning o'zi talab etadi. Darhaqiqat, shunday ekan boshlang'ich sinf o'quvchilari bizga erkin fikrlay oladigan ijodiy fikr mahsulini nutq shakliga mos ravishda og'zaki va yozma bayon qila olish ko'nikma va malakalarini egallagan barkamol avlodning boshlang'ich avlodini yetkazib berishlari kerak. Yozma nutqning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda, *L.S. Vygotskiy uning shakllanishini tashkil etish va qurish bo'yicha bir qator qoidalarni ishlab chiqdi.* Ma'lumki, maktabda o'qish boshlanishiga qadar o'quvchilar yozma tilga deyarli ehtiyoj sezmaydilar. "Yozishni boshlagan bola nafaqat bu nutq funksiyasiga ehtiyoj sezmaydi, balki u hali ham mavjud eng yuqori daraja u umuman nima uchun bu funktsiyaga muhtojligini noaniq tasavvur qiladi. Shuning uchun yozma nutqni shakllantirishda,

L.S. Vygotskiy o'quvchilar uchun nutqning ushbu shakli uchun o'ziga xos motivlarni yaratish va bir xil aniq vazifalarni qo'ydi: "... xat bola uchun mazmunli bo'lishi kerak, unda tabiiy ehtiyoj, paydo bo'lishi kerak, u bolalar uchun kiritilishi kerak. Yozma tilni muvaffaqiyatli rivojlantirishning zaruriy sharti imo-ishora, o'yin, rasmni rivojlantirishdir. Bu shuni anglatadiki, bolaning yozma nutqiga "kirishi" narsalarni chizishdan chizish nutqiga o'tish sifatida tashkil etilishi kerak. Bolani "nafaqat narsalarni, balki nutqni ham chizishingiz mumkin" degan kashfiyotga olib borish muhimdir. Og'zaki va yozma nutqdagi gap va so'zlarning soni ham nutqning rivojlanishi, uning sintaktik tuzilishining ko'rsatkichidir. Uchinchi sinf o'quvchilarining yozma ishlaridagi so'zlar soni 30 dan 150 gacha. Og'zaki hikoyalar ko'proq bo'ladi, ularning hajmi kattaroqdir. Gaplardagi so'zlar soni ham nutq rivojlanishining muhim ko'rsatkichidir. Uchinchi sinf o'quvchilari qisqa jumlar (6-7 so'z) bilan yozadilar. Og'zaki nutqda gaplar yozma gapga qaraganda uzunroq, lekin tartibli emas. Og'zaki nutq odatdagi tovushli so'zlashuv nutqi bo'lib, bu nutq ko'proq ohang va turli imo-ishoralar bilan aloqadordir. Unda murakkab Grammatik qurilmalardan deyarli foydalanilmaydi. O'quvchi og'zaki nutqda asosan sodda gaplarni qo'llaydi: u o'z suhbatdoshiga nimanidir ko'rsatishi mantiqiy urg'udan foydalanib, ma'lum bir so'zni alohida ta'kidlashi, nimanidir mimika, ko'z, qo'l, bosh harakati bilan anglatishi mumkin. Og'zaki nutqda fikrni ixcham ifodalash maqsadida to'liqsiz gaplar keng qo'llaniladi. Agar og'zaki nutqda ma'lum bir lug'at to'planmagan bo'lsa, siz bolaga ushbu lug'atdan foydalanishni talab qiladigan yozma ishni bera olmaysiz. Bola uni tinglagan sharoitda gapirishni o'rganmaguncha va o'qituvchi va sinf uning nutqiga munosabat bildirmaguncha, unga o'zi bilan yolg'iz qolgan holda biror narsa yozish qiyin bo'ladi. Shunday qilib, bolalarning maktabda o'rganadigan og'zaki nutqi uning rivojlanishi uchun jamoaviy tinglovchiga e'tibor berish qobiliyatini talab qiladi. Bu orientatsiya shaxslar bilan oddiy bevosita muloqotdan juda farq qiladi. Talaba sinf oldida nutq so'zlaganda, u o'z ovozinin kuchliligini, intonatsiyasini,

sintaksisini, nutqining lug'atini ana shu shartlarga moslashtira olishi kerak. Og'zaki monologini ma'lum darajada tinglovchiga yo'naltirish qobiliyati unga yozma nutqini yo'q o'quvchiga yo'naltirishga yordam beradi. Ikkala holatda ham tasavvur muhim rol o'ynaydi, ya'ni. bir vaqtning o'zida so'zlovchi (yozuvchi) va tinglovchi (o'quvchi) o'rniga o'zini qo'yish qobiliyati. Bu bog'liqlikni alohida ta'kidlash zarur, chunki pedagogik amaliyot buni juda kam hisobga oladi va og'zaki nutq bilan aynan shu tomondan juda kam shug'ullanadi. Maktabda quyidagi ish tartibi ildiz otgan: o'qituvchi o'quvchining javoblarini takrorlaydi, bolalar guruhiga o'zining individual bayonotini o'ziga xos tarzda olib boradi. Ushbu tartib bilan darsga javob beradigan bola nutqini butun sinfga qaratishi shart emas va butun sinf gapirayotgan o'rtoqlarni diqqat bilan tinglashi shart emas, chunki eng muhimi keyin o'qituvchi tomonidan aytiladi. Shu bilan birga, tinglovchilarning reaksiyasi monolog nutqni yaxshilashda kuchli omil hisoblanadi. Asl va samarali metodologiya bolalarni yozish madaniyatiga kiritish *M. Montessori* tomonidan ixtiro qilingan. U bolalarni harflar yordamida o'z fikringizni yozib olishingiz va uni boshqa odamga etkazishingiz mumkinligini tushunish uchun juda ehtiyotkorlik bilan tayyorladi; kartalarda yozilgan qisqa matnlar yordamida muloqot amalga oshirilgan o'yin vaziyatlarini yaratdi. Ularning mazmuni juda xilma-xil edi va bolalarning yoshiga to'g'ri keldi. Shuning uchun yozma nutq ular tomonidan sub'ektiv ravishda aloqa vositasi sifatida ko'rib chiqilgan va baholangan. Oddiy kichik eslatmalarni yaratish yozma nutqni nutqning yangi shakli va suhbatdoshning fazoviy uzoqligi sharoitida muloqot qilishning yangi imkoniyati sifatida o'rnatishga birinchi urinish edi. Yigitlar katta zavq bilan muloqotning yangi usulidan foydalanishni boshladilar. U bolalarning yozish faolligi nihoyatda yuqori ekanligini qayd etib, olti-etti yosh yozma til rivojlanishining eng nozik davri, ya'ni "portlovchi yozuv" davri, degan xulosaga keldi. O'qish va yozish kabi nutq faoliyati turlarini o'rgatish tilni rivojlantirish uchun real imkoniyatlarni o'z ichiga oladi, unga diqqatli va ehtiyotkor

munosabatni tarbiyalaydi. mahalliy til... Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, boshlang'ich sinf o'qituvchisining vazifasi bolalarga til boyliklarini o'zlashtirishga yordam berish, ularni umumiy insoniyat madaniyati bilan tanishtirishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Averin V.A. Bolalar va o'smirlar psixologiyasi: Qo'llanma- 2-nashr, Rev. SPb; Mixaylov V.A. nashriyoti, 1998, - 379s.
2. Boshlang'ich maktab o'quvchilarining o'z-o'zini tarbiyalash faoliyati: ko'rsatmalar, didaktik material(Kapinus N.O., Grabovaya G.S., Sedova N.M. - X.: Osnova nashriyot guruhi, 2005 yil
- 3 Toshpo'latovich, Y. O. (2022). INTERPRETATION OF SMART TECHNOLOGY IN TECHNOLOGY LESSONS. *Open Access Repository*, 9(11), 23-31.
4. Toshpo'latovich, Y. O. (2022). THE IMPORTANCE OF USING NON-STANDARD TEST TASKS IN MONITORING STUDENT KNOWLEDGE. *Open Access Repository*, 9(11), 44-53.